

Endringsledelse i kirken krever nye teologiske modeller

Forhandlinger om ekklesiologi i ledelsen av prester

Transformative leadership in church requires new theological models

Angela Timmann-Mjaaland

Stipendiat, Teologisk fakultet, Universitetet i Oslo

angela.timmann-mjaaland@teologi.uio.no

Sammendrag

Omorganisering stiller store krav til refleksjon, ledelse og nytenkning. En ny kirkestruktur krever også ny teologi, en refleksjon rundt ekklesiologi og praksis. Hvis ikke kirkens ledelse kan gi endringene en god teologisk begrunnelse, skaper det støy og motvilje i organisasjonen. Men dette kan også være fruktbart dersom støyen utfordrer pastorale ledere til nytenkning og kritisk refleksjon: Skal det tenkes lokalt eller regionalt? Er «kirke» stedsavgrenset (menighet), eller anerkjennes også tidsbestemte møter med evangeliet? Intervjuene viser at biskoper, proster og sokneprester argumenterer ulikt: Prostene bidrar til realistisk nytenkning, mens sokneprester og biskoper ofte faller tilbake på kjente modeller. Hva kan dette skyldes?

Nøkkelord

Ekklesiologi, pastoralteologi, kirkereform, omorganisering, endringsledelse

Abstract

Reorganisation of the church requires critical reflection, leadership and innovation concerning theology and praxis. If church leaders are unable to give good theological reasons for structural changes, it causes disturbances and reluctance in the organisation. However, disturbance can be fruitful if it provokes critical reflection upon ecclesiology: Should they think locally or regionally? Is «church» limited to a specific place (parish) or also recognised as temporal encounters with the gospel throughout a lifetime? My interviews show that bishops, deans and ministers argue differently: The deans offer critical and innovative reflection, whereas ministers and bishops often return to well-established models. Why?

Keywords

Ecclesiology, Pastoral theology, Church reform, Reorganisation, Transformative leadership

Innledning

Teologiens betydning når prester leder prester

Omorganisering i kirken setter teologi på agendaen og viser at kirken vil miste troverdighet hvis ikke ledelsen har teologisk kompetanse og anvender denne i form av fagledelse. Når det er knapphet på ressurser, forhandler kirkens ledere og medarbeidere om hva som skal prioriteres, og hvordan kirken skal se ut. I denne studien har jeg intervjuet biskoper, proster og sokneprester som sto i eller nylig hadde vært gjennom slike endringer. Intervjuene viser at teologi spiller en avgjørende rolle for deres diskusjon rundt ulike menighetstyper. Svarene viser også, i kontrast til tidligere forskning, at teologi er helt avgjørende for ledelsen av prester, men teologi kan også føre til støy i linjeledelsen.¹ Prestenes teologiske forståelse av hva en menighet er, kan være avvikende fra den menighetsforståelsen som ligger til grunn for organisatoriske endringer. Artikleringen av slike uoverensstemmelser kaster et interessant lys over teologifagets og fagledelsens betydning i Den norske kirke. Omorganiseringer bringer frem underliggende konflikter mellom lederens (prostens eller biskopens) anerkjennelse av prestenes daglige arbeid i den lokale menigheten versus arbeid for prostiet, som ofte består av kirkelige handlinger og tidsavgrensede enkeltoppdrag.

Denne artikkelen er et bidrag til empirisk forskning innen praktisk-teologisk ekklesiologi.² Materialet består av kvalitative intervjuer med sokneprester, proster og biskoper som var i eller hadde vært gjennom endringsprosesser. Artikkelen fokuserer på de delene av intervjuene som omhandler prestenes refleksjoner rundt kirkens mål og prestens arbeid for å nå dette målet. Intervjuene ble gjennomført i tidsrommet 2013–2014 og er del av et større PhD.-prosjekt.³

Når jeg undersøker presters menighetsforståelse, tar jeg utgangspunkt i Eberhard Hauschildt og Uta Pohl-Patalongs undersøkelse av menighetsbegrepet i kirkelige reformer. Det tyske ordet «Gemeinde» kan på norsk bety både «menighet», «sokn» og «kommune». I denne artikkelen går jeg for enkelhets skyld ut fra at soknet og menighetsgrensene er sammenfallende, hvilket er tilfelle i materialet jeg anvender, selv om dette ikke er slik i hele landet. Hauschildt og Pohl-Patalong skiller mellom stedsavgrenset (territorial-)menighet og menighet som nettverksorientert knutepunkt med spissede kirkelige tilbud for en større region. Sosiologisk svarer det til distinksjonen mellom et lokalt menighetsfellesskap (*parochial*) og ikke-lokale kirkelige fellesskap med et tilbud for hele regionen.⁴ Hvilken plass har så kirkelige handlinger i de ulike menighetsforståelsene?

I denne artikkelen vil jeg i tillegg introdusere uttrykket «tidsbetinget menighet» som en analytisk kategori for å studere spenningen mellom lokalt og regionalt.⁵ Med denne studien vil jeg således bidra til en diskusjon om kirke- og menighetsforståelse som blir gjenstand for forhandlinger når det pågår organisatoriske endringer. Mitt forskningsspørsmål er: *Hvilke diskusjoner rundt ekklesiologi kommer frem når sokneprester, proster og biskoper skal fortolke prestens arbeid og kirkens mål i organisatoriske endringer?*

1. Sml. Stephen Sirris, «Generalistledelse fremfor fagledelse i Den norske kirke?», *Teologisk tidsskrift* 8, (2018): 25–45, DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1893-0271-2018-01-03>.
2. Jf. Ulla Schmidt, «Nordisk praktisk-teologisk ekklesiologi: Aktuelt fagfelt og aktuelle spørsmål», *Tidsskrift for praktisk teologi*, 37, nr. 1 (2020): 19–32; Jan Hermelink, *Kirchliche Organisation und das Jenseits des Glaubens: Eine praktisch-theologische Theorie der evangelischen Kirche* (Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2011).
3. Ph.d.-prosjektet har arbeidstittlen «Når prester leder prester». Jeg har intervjuet 17 prester, 4 biskoper, 4 proster og 9 sokneprester, som var forbundet med hverandre i en arbeidsgiverlinje. I artikkelen «Kall og autoritet» (*Tidsskrift for praktisk teologi* 36, nr. 1 (2019): 62–73) benytter jeg et utvalg av materialet som særlig fokuserer på sokneprestens autoritet i menighetene.
4. Se Eberhard Hauschildt og Uta Pohl-Patalong, *Kirche* (Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2013), 256–60, 307.
5. Se Peter Bubmann et al. (red.), *Gemeinde auf Zeit* (Stuttgart: Kohlhammer, 2019).

Bakgrunn

I dette avsnittet vil jeg kort gjøre rede for menighetsprestenes tjenesteordning, samt prostens og biskopens lederansvar for menighetsprestene. I tjenesteordningen for menighetsprester for Dnk blir prestens ansvar for Ord og sakrament beskrevet. Dette skjer ved a) å «holde gudstjenester og forrette kirkelige handlinger», b) å undervise i kristen tro, c) å «utføre sjelsesorg», «gå med dødsbud» og å ha omsorg for dødende og syke, og d) å forkynne evangeliet og medvirke til menighetsbygging (§ 2).⁶ For den videre analysen er det interessant å merke seg at forordnede gudstjenester og kirkelige handlinger blir nevnt først og menighetsbyggende arbeid kommer som siste punkt.

Prostereformen fra 2004 gir prostene mer administrativt ansvar som arbeidsgiver for prestene. Som arbeidsgivere og linjeledere tar prostene også i bruk ulike kontroll- og styringsverktøy som medarbeidersamtaler og fagdager. Intervjuene fant sted før innføringen av menighetsprestens nye tidsregnskap, men jeg antar at denne endringen bare forsterker prostens lederansvar ytterligere med hensyn til prioritering av tidsbruk mellom lovpålagte oppgaver innenfor prostiet og menighetsbyggende arbeid lokalt. Biskopenes viktigste styringsmulighet ligger i overordnede strategier i samarbeid med bispedømmerrådet og i linjeledelsen av proster og menighetsprester både ved arbeidsgiveransvar og tilsynsansvar.

Min interesse for teologisk diskusjon om ekklesiologi i omorganiseringer er knyttet til teorien om at profesjonsansatte følger sine ledere frivillig når lederne viser godt faglig skjønn og kan begrunne kritikk faglig.⁷ Jan Grund skriver at makten ofte ligger i ledernes autoritet, som baserer seg på «personlighet og faglig ekspertise».⁸ Han viser til at lederne står mellom ulike logikker. De må kunne agere i organisasjonen som «en faglig verdiorientert organisasjon og en tjenesteleverandør til spesielle kundegrupper og som en politisk organisasjon med et samfunnsoppdrag».⁹ Ledere trenger evnen til å kunne kommunisere «flerspråklig», mellom fag og økonomi/administrasjon.¹⁰

I praktisk-teologisk sammenheng beskriver Jan Hermelink denne flerspråkligheten som prestens nødvendige tolkningskompetanse.¹¹ Denne blir viktig når kirken gjennomgår kriser på ulike nivåer. Ulrike Wagner-Rau beskriver en trefoldig krise i de protestantiske kirkene som en *økonomi-, struktur- og relevanskrise* – der sistnevnte også handler om tradering og kommunikasjon.¹² Selv om finansieringen er ulik i Tyskland og Norge, gjenfinner vi alle de tre krisene også i Den norske kirke (Dnk).

Aktuell forskning

Teologiens betydning i omorganiseringer er lite undersøkt i norsk sammenheng. Generelt er det kommet lite av *teologiske* studier og diskusjon av spenningen mellom en lokal soknekirke og en mer regional tenkning om kirken, også i en videre europeisk sammenheng.¹³ Denne studien fokuserer særlig på hvordan ulik menighetsforståelse har konsekvenser for hvordan

6. *Tjenesteordning for menighetsprester*, §2, <https://lovdata.no/dokument/INS/forskrift/2016-04-11-1814> [nedlastet 18.8.2020].

7. Se Jan Grund, «Ledelse av profesjonsutøvere – personlige erfaringer og refleksjoner», i *Profesjon og ledelse* (red. E. Døving, B. Elstad og A. Storvik; Bergen: Fagbokforlaget, 2016), 319–44 (322).

8. *Ibid.*, 324.

9. *Ibid.*, 328.

10. *Ibid.*, 331.

11. Jan Hermelink, *Kirche leiten in Person: Beiträge zu einer evangelischen Pastoraltheologie* (Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2014), 14.

12. Se Ulrike Wagner Rau, *Auf der Schwelle*, 2.utg. (Stuttgart: Kohlhammer), 10.

13. Se Hauschildt og Pohl-Patalong, *Kirche*, 269.

prestenes ulike arbeidsfelt verdsettes, men dermed viser den også at teologisk fagledelse blir avgjørende for lederens troverdighet i omorganiseringer.

Mer generelle diskusjoner rundt menighetsforståelse (ikke knyttet til endringsledelse) har blitt behandlet både empirisk og dogmatisk i Norge. Erling Birkedal (2015) skriver om kirkemedlemmenes forventning til hvilke funksjoner deres lokale menighet skal oppfylle. Han deler inn i tre kirketyper: tjenestekirken, virksomhetskirken og fellesskapskirken.¹⁴ Birkedals intervjumateriale viser at både kirkemedlemmer som går ofte til gudstjeneste, og de som går sjelden, først og fremst ønsker at den lokale menigheten tilbyr kirkelige handlinger, men også regelmessige gudstjenester.¹⁵ I drøftingen sammenligner han sitt funn med Harald Hegstads og Olaf Aagedals kirketyper.¹⁶ Disse plasserer de tre kirketyperne i konsentriske sirkler, med fellesskapskirken (trofelleskapet) i midten, dernest deltagerne i virksomhetskirken og ytterst medlemmene som kun tar i bruk tjenestekirken. Når Birkedal i stedet tar utgangspunkt i kirkemedlemmenes *forventning* til sin lokale menighet, så snus modellen helt om: Alle ønsker tjenestekirken (dåp, konfirmasjon, vielse, begravelse osv.), som derfor står i midten, omkranset av virksomhetskirken og aller ytterst fellesskapskirken (dvs. sosialt fellesskap eller trofelleskap), som de færreste etterspør.¹⁷ Birkedal konkluderer med at dette mangfoldet av ulike kirkeforståelser finnes og må artikuleres av menighetens ledere.¹⁸

Hegstad har riktignok videreutviklet sin kirkeforståelse noe i artikkelen «Menighetsutvikling i folkekirken», der han foreslår en «dynamisk» ekklesiologi.¹⁹ Han ser fortsatt den gudstjenestefeirende menighet som sentrum i folkekirken, men vil bryte opp det statiske skillet mellom en ren folkekirkelig tenking på den ene side og menighetskjernen som agerer med tydelige kategorier om innenfor og utenfor, på den annen. Målet er å skape en *dynamisk* menighetsutvikling for på sikt å nå lenger ut og skape menighetsvekst. Hegstad forstår kirkelige handlinger som gudstjenester der Guds ord blir forkynt, men de har ikke alle elementer i en «fullstendig» gudstjeneste.²⁰ Søndagens «hovedgudstjeneste» blir i stedet fremhevet som menighetens sentrum. En slik definisjon av sentrum og periferi får etter min mening også konsekvenser for Hegstads menighetsbegrep. Der Hegstad ser en mulighet til å «nå ut» til bredden av folkekirken ved en «fortetning», viser Birkedal til kirkemedlemmenes klare ønske om en *lokal* tjenestekirke.²¹ Ingen av dem ser imidlertid på den faktiske blandingen av stedets kirkemedlemmer og «tilreisende» til for eksempel gudstjenester eller kirkelige handlinger. Elisabeth Tveito Johnsen har nylig publisert en empirisk studie av utfordringer knyttet til dette i fire menigheter som opplever økt deltagelse på gudstjenester.²²

Både Stephen Sirris og Harald Askeland har undersøkt prostens ledelse av prester. Sirris ser på prestens og bispedømmekontorets forventning til prosters ledelse og konkluderer med at ulike teologiske retninger har minimal betydning for ledelse av prester, mens pros-

14. Se Erling Birkedal, «En mangfoldig kirke: En studie og drøfting av kirkemedlemmers ønsker og forventninger til sin lokale menighet», *Tidsskrift for praktisk teologi* 32, nr. 2 (2015): 4–17 (6).

15. Se *ibid.*, 13.

16. Jf. Harald Hegstad, *Folkekirke og trofelleskap* (Trondheim: Tapir, 1996) og Olaf Aagedal, *Bedehusfolket* (Trondheim: Tapir, 2003).

17. Se *ibid.*, 14–15.

18. Se *ibid.*, 16.

19. Harald Hegstad, «Menighetsutvikling i folkekirken: Grunnlag og formål», i *Menighetsutvikling i folkekirken* (red. E. Birkedal, H. Hegstad og T. Skorpe Lannem; Oslo: Verbum, 2012), 9–23 (21).

20. Harald Hegstad, *Den virkelige kirke* (Trondheim: Tapir, 2009), 150.

21. Harald Hegstad, «Menighetsutvikling i folkekirken», 21.

22. Elisabeth Tveito Johnsen, «Growth in a Context of Decline: Congregations in Processes of Change», *Studia Theologica* (2020), DOI: <https://doi.org/10.1080/0039338X.2020.1867635>.

tens *erfaring* og helhetlige pastorale kompetanse oppfattes som viktig, også for prestenes tillit til ledelsen.²³ Askeland undersøker empirisk hvordan prostens rolle som leder har blitt styrket ved prostereformen. Han deler forståelser av prosters ledelse inn i teologiske og funksjonelle begreper og setter dem opp som paralleller. Slik kan et helhetlig ansvar for menigheten i teologisk forstand settes lik med strategi, målstyring og planleggingsarbeid for menigheten i funksjonell forstand.²⁴ Både Sirris og Askeland peker på prostenes hybride ledelse. Jeg ser i stedet på selve menighetsbegrepet og undersøker hvordan dette blir kontroversielt når man anvender teologisk språk i diskusjonen rundt strategier, økonomi og målstyring.

Til forskjell fra Sirris viser mitt materiale at teologi får stor betydning når prester skal begrunne sin *uenighet* med ledelsens beslutninger og beskrive utfordringer som oppstår ved omorganiseringer. Denne teologiske uenigheten forstyrrer også den harmonien Hegstad søker å oppnå med en «dynamisk» kirkeforståelse, men derfor får materialet også frem interessante teologiske konfliktlinjer i kirkeforståelsen i en tid preget av store strukturelle og økonomiske endringer. Disse skal jeg drøfte nærmere mot slutten av artikkelen.

Teoretiske perspektiver

Hva er kirke, og hva er menighet i vår kontekst? *Ekklesia* blir i Det nye testamentet brukt for å beskrive både menigheten (1 Kor 1,2; 2 Kor 1,1) og kirken som helhet (1 Kor 10,32; 12,28).²⁵ Apostolicums tredje artikkel er en bekjennelse til Den hellige ånd, en hellig, allmenn kirke og «de helliges samfunn» (*communio sanctorum*). Man bekjenner seg til kirken, og samtidig blir den empiriske kirken forstått som et uttrykk for Åndens nærvær.²⁶ Augustin beskriver blandingen av gode og onde i den jordiske kirken som en *corpus permixtum*. Man kan ikke skille mellom «ekte» og «falske» kirkemedlemmer så lenge disse er døpt og anerkjenner trosbekjennelsen.²⁷

I CA 5 blir prekenembetet begrunnet med behovet for å ivareta forkynnelsen av Guds ord og forvaltningen av sakramentene. Dette knyttes så til ekklesiologien i CA 7, der Melancthon skriver at menigheten er der hvor Guds ord forkynnes rent og sakramentene forvaltes rett.²⁸ Hauschildt og Pohl-Patalong definerer kirken ut fra oppdraget med å formidle evangeliet.²⁹ Men å ta imot evangeliet er en hendelse som unndrar seg menneskelig og kirkelig kontroll.³⁰

Hauschildt og Pohl-Patalong peker videre på at den lokale soknemenighet fungerer med logikker, både territorialt, ved at man betjener medlemmene med kirkelige handlinger og gudstjenester på stedet, og relasjons- og aktivitetsorientert. Denne stedsavgrensede menigheten dekker ikke alle innholdsmessige interesser og behov hos kirkemedlemmene i et postmoderne samfunn.³¹ Derfor foreslår de to at menighetene i stedet skal ha en klar inn-

23. Se Sirris, «Generalistledelse?», 27, 38 f.

24. Se Harald Askeland, «Reforming the Pastoral Managerial Structure in Church of Norway: Exploring whether and how the Managerial Role of the Dean Has Been Strengthened», i *Church Reform and Leadership of Change* (red. H. Askeland og U. Schmidt; Eugene, OR: Pickwick, 2016), 92–116 (111).

25. Se Hauschildt og Pohl-Patalong, *Kirche*, 20.

26. Se *ibid.*, 25; Marius Timmann Mjaaland, *Systematisk teologi* (Oslo: Verbum, 2017), 275.

27. Se Hauschildt og Pohl-Patalong, *Kirche*, 27.

28. Jf. Ruth Conrad, *Kirchenbild und Predigtziel* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2012), 431.

29. Se Hauschildt og Pohl-Patalong, *Kirche*, 411.

30. Se *ibid.*, 414.

31. Se *ibid.*, 256–59.

holdsmessig profil med ulike kirkelige tilbud som tjener hele regionen. Menighetene skal ikke lenger bare være autonome enheter, men «knutepunkt» i et nettverk av menigheter som «kirkelige steder».³² I sin teori om stedsavgrenset menighet og menighet som nettverkorientert knutepunkt går ikke Hauschildt og Pohl-Patalong så grundig inn på spørsmålet om kirkelige handlinger.

For også å få tydeligere frem betydningen av kirkelige handlinger vil jeg derfor trekke frem et aktuelt teologisk forskningsprosjekt om «tidsbetinget menighet» ved Peter Bubmann med flere.³³ Forfatterne av denne boken diskuterer hvordan man kan forstå tidsavgrensede sosiale møtepunkter med kristen praksis som uttrykk for menigheten, som en kirkelig *hendelse*.³⁴ Forskerne vil revurdere den sterke normative føringen knyttet til lokalmenigheten i protestantiske kirker og reformulere den ved konseptet «tidsbetinget menighet», karakterisert ved følgende fire kjennetegn: 1) Menigheten har et konkret *sted* for deltagelsen. 2) Kirkelig praksis hviler på personlig tilstedeværelse og interaksjon. 3) Hendelsens karakter av menighetsfellesskap blir markert ved kirkelige symboler og dessuten tolket slik av de tilstedeværende. 4) Menigheten er knyttet til kirkens organisasjon og har ansvarlige (frivillige eller ansatte) ledere.³⁵

Bubmanns hovedanliggende er å understreke tidsaspektet i menighetshendelsen. Ettersom Guds rike beskrives som et *kairos* (Mark 1,15), det vil si en avgjørende og fylt tid, hevder han at også «kirke» må forstås temporalt: både punktult og durativt. Gudsrikets *kairos* er en kontrast til den kronologiske tid (*khronos*).³⁶ Når man ser på menigheten fra kirkemedlemmenes perspektiv, kan dette gi et nødvendig korrektiv til forventningen om kontinuerlig deltagelse. Bubmann mener at forestillingen om *én* menighet er misvisende. Det perspektivet går ofte ut fra et kirkebygg og/eller menighetshus og fra de ansattes eller kirkeledelsens perspektiv, som tolker hvem og hvor «menighet» er. Men den ekklesiologiske fortolkningen av *kirken* blir mer sammensatt og mangfoldig når man tar utgangspunkt i deltagernes opplevelse, når «menighet» er noe som *skjer*, hevder han. Målet med hele prosjektet «Gemeinde auf Zeit» er å åpne opp for alle forsamlingsformer der kristen eksistens blir opplevd som en felles eksistens, et fellesskap *over tid og på tvers av tidene*.³⁷

I denne studien diskuterer jeg målet med kirkelig arbeid ut fra hvordan teologi blir utfordret og reforhandlet i kirkelige omorganiseringsprosesser. Jeg anvender de tre presenterte perspektivene *tidsbetinget menighet*, *stedsavgrenset menighet* og *menighet som nettverkorientert knutepunkt*. Teoriene til Bubmann og Hauschildt/Pohl-Patalong er ikke gjensidig utelukkende, men målbærer likevel ulike synspunkter på hva menighet og kirke *er*.

Metode og materiale

For å få kunnskap om presters teologiske refleksjon i organisatoriske endringer anvender jeg her en empirisk studie med intervjuer. I tidsrommet 2013–2014 intervjuet jeg ni sokneprester fra fire prostier, samt deres fire proster og fire biskoper. Blant sokneprestene var det kjønnsbalanse, mens det blant proster og biskoper var $\frac{1}{4}$ kvinner og $\frac{3}{4}$ menn. Soknepres-

32. «Knotenpunkt in einem Netz von Gemeinden», Hauschildt og Pohl-Patalong, *Kirche*, 307.

33. Se Bubmann et al., «Gemeinde auf Zeit», i Bubmann et al., *Gemeinde*, 7–15.

34. Se *Ibid.*, 9.

35. Se *ibid.*, 12.

36. Se Bubmann, «Die Zeit der Gemeinde als gemeindetheoretische Kategorie», i Bubmann et al., *Gemeinde*, 52–72 (55–56).

37. Se *ibid.*, 62.

tene var i alderen 40–65 år, prostene 50–65 år, mens alle fire biskoper var over 60 år gamle og hadde vært i bispestillingen i mellom 5 og 15 år.³⁸ Analyseenheter består av alle disse intervjuene. I analysen kommer jeg til å presentere to embetslinjer fra bispedømme E og F for å kunne vise typiske forskjeller i deres teologiske argumentasjon ut fra posisjonen de hadde i organisasjonsstrukturen. Intervjuene handlet om deres lederrolle og målet med endringene i soknet og/eller på fellesråds- og prostinivå. Intervjuene var semistrukturerte. Intervjuene forstår jeg som kunnskapsproduksjon der menneskelig erfaring blir språkliggjort og dermed gjort tilgjengelig for fortolkning. Svarene vil iblant være flertydige – dette kan dels skyldes språklig uklarhet og dels selve ambivalensen i informantens situasjon, som de prøver å gi mening til.³⁹

De spørsmålene som er mest interessante for denne artikkelen, handlet om sokneprestenes arbeidsoppgaver og hvordan både de selv og deres ledere vektet dem opp mot hverandre. Videre handlet intervjuene om grunnene til at de planla eller gjennomførte strukturelle, organisatoriske endringer. I svarene kommer det frem både positive og negative kommentarer til endringene og konsekvensene for sokneprestens arbeidsområder, samt teologiske perspektiver på kirkens mål og oppgave. Selve endringsprosessene lar seg ikke sammenligne direkte og er bare bakgrunn for utvelgelsen av informanter. Det de har til felles, og som her blir belyst, er at de argumenterer teologisk for sin forståelse av sokneprestenes arbeid og pågående endringer. Selv om man ikke uten videre kan generalisere ut fra en så liten gruppe av informanter, kan det teologiske mangfoldet som kommer frem, ha en forskningsmessig relevans innen praktisk-teologisk ekklesiologi – og som bakgrunn for å forstå og reflektere rundt pågående strukturendringer i Dnk.

Ved gjentatte gjennomlesinger og manuell koding fulgte jeg en narrativ-tematisk analysestrategi.⁴⁰ I en tematisk analyse fokuserer man på spørsmålet om «hva» informanten har sagt, og ikke «hvordan» det sies.⁴¹ En teori kan være styrende for intervjuet og intervjuguiden, men man er også åpen for ny kunnskap som kommer frem i informantens fortelling.⁴² I mine intervjuer var teorier om strategisk ledelse styrende, men siden svarene om kirkens mål var så eksplisitt teologiske, fortolker jeg dem ved hjelp av teorier i ekklesiologi. Min forkunnskap og mine fordommer kan selvfølgelig ha farget både min tematiske interesse og min tolkning. Selv har jeg vokst opp i en tysk luthersk kirke og har erfaring fra ti års prestetjeneste i Dnk. Som menighetsprest har jeg jobbet i et prosti med omstruktureringer. Dette gir nær kjennskap til problematikken. Jeg var dessuten selv en prest som var engasjert i menighetsbygging – og dette kan selvfølgelig ha preget min formulering av spørsmålene. Det har imidlertid gått åtte år fra jeg selv jobbet som prest og til det første intervjuet fant sted. Den analytiske avstanden har også blitt forsterket av det nasjonale fokuset på kirkelige handlinger som en strategi for vekst og kontinuerlig oppslutning ved Dnks dåpsaksjon og fornyet fokus på kirkelig gravferd.

38. For detaljert beskrivelse av utvalg og fremgangsmåte under intervjuene, se Angela Timmann-Mjaaland, «Kall og autoritet».

39. Se Steinar Kvale og Svend Brinkmann, *Det kvalitative forskningsintervju*, 2. utg. (Oslo: Gyldendal Akademisk, 2012), 50.

40. Se Catherine Kohler Riessman, *Narrative Methods for the Human Sciences* (Los Angeles: Sage, 2008), 53.

41. Se *ibid.*, 54.

42. Se *ibid.*, 73.

Analyse

I den følgende analysen presenterer jeg to caser fra bispedømmene E og F. I bispedømme E er bispedømmerådet (BDR) i en prosess der sokn skal slås sammen og kirkebygg leies ut til andre kirkesamfunn. Prosti F i det andre bispedømmet hadde blitt slått sammen fra to til ett. Begge sokneprester jobber i samarbeidsenheter med et annet sokn for å dele på ansatte, både prester og fellesrådsansatte. Begge berørte fellesråd (FR) har gjennomgått endringer fra små lokale stillinger til fulle stillinger med fokus på kompetanse. Nettsidene og sentralbordet er endret fra å ha fokus på den lokale menigheten til å vektlegge sentralisering og brukervennlighet for kirkemedlemmers behov for å melde inn kirkelige handlinger. Et viktig aspekt i omorganiseringen er også hvordan endringene kan understøtte kirkens oppdrag om å nå ut til flere mennesker, dens *missio Dei*.

Bispedømme E: Kirken i samfunnet, dåpsbarna og det økumeniske fellesskapet
I bispedømme E har en hatt en rekke møter for å diskutere videre steg i endringsprosessen, forteller informantene. Perspektivene på disse endringene er selvfølgelig ulike, og materialet viser at det utgjør en markant forskjell om man ser endringene fra biskopens, prostens eller sokneprestens synsvinkel. Sokneprest Ellen jobber i en bymenighet med en spisset profil som trekker til seg deltagere fra hele regionen, et typisk *knutepunkt*. Selv presenterer hun ikke menighetens arbeid som soknoverskridende, men forteller om en lokalkirke i bydelen. Hennes argumentasjon samsvarer i store trekk med fire av ni sokneprester i denne undersøkelsen. Ellens menighet har få kirkelige handlinger, og hun har dermed mer tid til å være ute blant folk og lage prosjekter sammen med andre aktører i bydelen. På den ene side ser hun det økonomiske behovet for sammenslåing av sokn, men på den annen side reagerer hun på den teologiske begrunnelsen. Når jeg spør henne om hva kirkeledelsen sier om grunnene til omorganiseringen, svarer hun:

Yes ... da er det altså slik at jeg er helt uenig i ekklesiologien til bispedømme E. [...] Fordi at ... ja, det Luther tenker på når han snakker om det hellige samfunn, så er det ikke det å måle menneskene rundt nattverdbordet. Det hellige samfunn hos Luther er helt åpent, synlig og usynlig. Og Inge Lønning, han sa at ... altså, i vår setting her, at kirken er et kvalifisert stykke verden. Liksom, at her på [dette stedet] foregår, ikke sant, at ord og sakramenter ... det er en dynamisk greie hvor en tenker på at det bor 10 000, og det er en kirke. [...] det er en åpen ekklesiologi. Mens bispedømmet og også Kirkerådet, de snakker om troendes forsamling, og da ... hvor mange er medlemmer. Og så, å ja, det er nesten ikke noen begravelser, [...] det er færre som døpes. Å nei, da må vi slå sammen, [...], for disse tallene, den troendes forsamling og alt det, det minsker ... men det at vi har hatt den tiden til å gjøre andre ting enn å begrave og døpe, og ha konfirmanter ... fordi at tallene i [denne bydelen] er annerledes, så har vi hatt tid til dette. Å gå ut.

Ellen kobler ledelsens argumentasjon for sammenslåing til ekklesiologi. I hennes øyne har kirkeledelsen en helt annen ekklesiologi enn hun selv. Hun mener at hennes forståelse av synlig og usynlig svarer til en liberal fortolkning av luthersk ekklesiologi, med utgangspunkt i kallet og det allmenne prestedømmet. Kirkeledelsen, derimot, er ifølge Ellen bare opptatt av den synlige, tellbare og finansierbare kirken. Hun kobler altså økonomi med en kirkeforståelse der synlig deltagelse prioriteres. Sin egen argumentasjon for en åpen ekklesiologi begrunner hun med Luthers ord om det hellige samfunn som er *åpent*, der den synlige forsamlingen brytes mot den usynlige kirke, som bare er kjent av Gud. For Luther var dette et argument mot det katolske hierarkiet, men i skandinavisk folkekirketeologi brukes de

samme ordene polemisk mot forståelsen av kirken som de troendes forsamling (i pietistisk forstand).

Ellen knytter begrepet til Inge Lønnings pregnante formulering om at *kirken er et kvalifisert stykke verden*. Dette overfører hun så direkte på sitt eget sokn, med 10 000 innbyggere og én kirke.⁴³ Som sokneprest ser Ellen en dynamikk mellom alle disse menneskene og kirken (også selve kirkebygget), som gir tilgang på Ord og sakramenter. I praksis er menigheten hennes et knutepunkt som samler mennesker fra hele byen, der hun selv har kontakt med folk fra kulturliv, politikk og organisasjoner. Teologisk argumenterer hun likevel for en *stedsavgrenset* menighet, selv om det ikke handler om å etablere en tett sosial struktur rundt en menighetskjerne. I intervjuet uttaler hun seg ikke negativt om kirkelige handlinger i og for seg, men slik vi ser i dette sitatet, setter hun pris på å ha tid til «å gå ut» i samfunnet. Hun forstår behovet for endringer, men ryggmargsrefleksen er å motsette seg endring. Som sokneprest lokalt reagerer hun på den teologiske begrunnelsen.

Hva mener så prost og biskop i dette prostiet? Biskop Egil beskriver sin egen rolle som at han har et særlig ansvar for det teologiske og åndelige i en konkret omstrukturingsprosess. Hans fokus er derfor på *ekklesiologien*. Han utdypet dette ansvaret med at det gjelder både gudstjenesteliv og andre aktiviteter, og ellers «en omsorg for menigheten og medarbeiderne». Målet for endringene som BDR og FR har satt i gang, forklarer biskopen slik: «Det handler om menigheten, og det handler om livet på ... kristent liv og menighetsliv på gras-rot.» Hans store frustrasjon er likevel at medarbeiderne ikke forstår behovet for en ny struktur når bispedømmet er i rask endring:

Men jeg må hele tiden si: «Ser dere ikke endringene rundt oss?» Det er mobilitet i byen, vi har fått migrantmenighetene. Medlemstallet endrer seg. [...] Disse endringsprosessene handler om at vi også, om vi ikke har forstått det ut fra etterfølgelsens teologi, må vi skjønne det ut ... når vi ser på omgivelsene. Vi må videre som kirke i et nytt landskap.

På den ene side vil biskopen holde fast ved den lokale menighet som feirer gudstjeneste, og ha omsorg for den. På den annen side kobler han en organisatorisk endringsprosess til «etterfølgelsens teologi». Biskopen gir omorganiseringen en teologisk begrunnelse ved etterfølgelsesteologi. Det å endre seg blir tegn på disippelskap. Litt senere i intervjuet utvider han perspektivet i økumenisk forstand. Han uttrykker det slik:

For meg er denne evangeliske forankring viktig, og samtidig den frimodighet at vi ser ut over oss selv. Og at den prosessen vi nå er inne i, skal gi oss en ny frimodighet i vår identitet. Altså, når vi leier ut [sted/kirkenavn] kirke til [annen konfesjon], [sted/kirkenavn] til [karismatisk frikirke], så tenker jeg at da ... om det er smertefullt, skal vi begynne å takke. For det sier meg også noe om at Den hellige ånd har noe på gang i [sted/kirkenavn].

Det kristne oppdraget blir ikke lenger bare utført av Dnk i Norge, påpeker han, men av andre kristne kirker. I stedet for å oppfatte dem som konkurrenter, argumenterer han *økumenisk* for sammenslåing og endring i små sokn. Biskopen har altså en helt annen teologisk tilnærming enn soknepresten. Biskopen utvider sin ekklesiologi fra luthersk til økumenisk og ser dermed en *vekst* i stedet for en nedskjæring i kirkens tilstedeværelse i byen – selv om oppslut-

43. Denne menigheten hadde på intervjuets tidspunkt ca. 10 000 innbyggere og 5000 medlemmer i Dnk. Ellen forstår seg ikke bare som prest for medlemmene, men for hele befolkningen.

ningen i Dnk minker lokalt. I en viss forstand er denne teologiske tolkningen raus, men den kan også forstås som unnvikende. Det kan dessuten oppfattes som en kritikk av de berørte prestene og soknene som ikke klarer å bidra til *missio Dei*. Når han både vil støtte den lokale menigheten for å nå ut og samtidig sier at andre kirkesamfunn når bredere ut, så kan det oppfattes som støy i kommunikasjonen med de ansatte som nettopp vil beholde ressursene for å nå ut. Indirekte blir arbeidet deres devaluert, selv om biskopen også argumenterer teologisk for den lokale menigheten.

Prosten representerer i dette tilfellet et tredje perspektiv, annerledes enn både sokneprest og biskop. Prost Even har fått i oppgave å lede omorganiseringsprosessen i Ellens prosti med mulig sammenslåing av sokn. Han argumenterer hele tiden med utgangspunkt i økonomiske realiteter og den aktuelle ressursituasjonen. Even beskriver en helhetlig omorganisering i retning av større enheter. De lokale stabene blir beskrevet som presset og «små tuer» opp mot kraftfulle fellesskap, det vil si staber med fulle stillinger. Det innebærer en tydelig endring fra den lokale menigheten til en profesjonalisering og spesialisering som han håper skal føre til *utadvendt* arbeid, i form av spesialiserte menigheter og fleksible kirkelige tjenester. De gamle små stabene «sitter i en sirkel, og på en måte gjør jobben da, men greier ikke vende seg ut», hevder han. Jeg tolker det slik at «å gjøre jobben» betyr å utføre de lovpålagte oppgavene i soknet, både lokalt (stedsavgrenset) og som tidsbetingede menigheter i prostiet. Men dette er ikke nok for Even. Han har også en forventning om å «vende seg ut» og få økt kontakt med den lokale konteksten som har endret seg de siste tiårene. Prostens argumentasjon ser altså ut til å gå langs de *samme* linjer som hos soknepresten, men med motsatt konsekvens. Han mener strukturendringer er nødvendige for å få kirken til å åpne seg, *samtidig* som man dekker behovet for kirkelige handlinger i hele prostiet. I intervjuet gir prosten riktignok også uttrykk for en viss tvil om hvorvidt en endring med profesjonalisering og fulle stillinger egentlig fører til bedre lokalt nærvær dersom kirkene må stenges.

Even ser også et annet problem ved å slå sammen staber og menighetsråd. Problemet beskriver han slik:

Faren er jo at om man skaper større sogn og har flere kirker åpne, og ett menighetsråd, så kan alle katter bli grå ... Man nivellerer på en måte og kommer ned på noe som blir «bra nok» alle steder. [...] jeg tenker at det er viktig at vi har et mangfold også av kirkeuttrykk i byen. Og faren er jo at det blir utvisket i dette. Hvordan ta vare på et helt lokalt engasjement for akkurat det noen ønsker skal leve og blomstre, og som jeg tror er viktig – og samtidig skape større staber? Greier man å gjøre det uten å miste noe viktig? Det bekymrer meg litt.

Jeg forstår det slik at prosten forsøker å kombinere ulike hensyn i sin ekklesiologi. Han løfter frem menigheter med en tydelig profil som har klart å opparbeide kontakt med sitt nærmiljø og utviklet faglig spissede tilbud som når utover sine menighetsgrenser. Han ser likevel at samlokalisering av staben er nødvendig av økonomiske grunner. Hans største ankepunkt gjelder likevel at man kan gjøre «alle katter grå». Han vil helst kombinere den vitale fellesskapskirken, som han ser som utgangspunkt for vellykket menighetsbygging, med et profesjonelt og utadvendt tilbud til hele prostiet. Samlet sett svarer hans beskrivelse til et «nettverksorientert knutepunkt», altså en kombinasjon av det lokale og det regionale med ulik faglig profil.

Heller ikke denne posisjonen er fri for selvmotsigelser. Even argumenterer *mot* å «bare gjøre jobben», altså utføre de kirkelige tjenestene, men samtidig er han veldig opptatt av synkende dåpstill: «Og jeg synes jo det er utrolig fint å møte menighetskjernen, men jeg synes jo på en måte det aller mest givende er jo å møte randsonen, da, i form av ikke minst dåpssam-

taler [...]» Han setter opp en kontrast mellom menigheten og dåpsfamiliene i randsonen. Han ønsker seg økt oppslutning rundt dåp, han vil nå flere foreldre «der ute» som ønsker dåp. For denne prosten er menigheten «inne» og dåpsforeldre «ute» i randsonen. Men vanlig arbeid med kirkelige handlinger er ikke tilstrekkelig for «å nå ut». Det er kanskje en viss inkonsistens i resonnementet, men det skyldes antagelig at han søker et kompromiss mellom ulike hensyn og uoppnåelige idealtyper. Som leder og arbeidsgiver for menighetsprestene tenker han strukturelt og argumenterer for regionale løsninger med kirkelige knutepunkter og prester som tilbyr «tidsavgrensede» menigheter ved kirkelige handlinger for hele prostiet. I sin ekklesiologi faller han likevel tilbake på modellen med lokalmenigheter som skal «nå ut».

Alle tre ser behovet for omstrukturering, men argumentasjonen, som enten undergraver eller stryker organisatoriske endringer, er svært ulik. Det er i kommunikasjonen av det teologiske målet at støyen i linjeledelsen oppstår mellom den stedsavgrensede menighet, den tidsbetingede menighet og knutepunktet.

Bispedømme F: Menigheten som hjem, kirkens proprium og disippelskap

Også i bispedømme F finner vi en tilsvarende kontrovers mellom ulike nivåer i kirken, selv om de teologiske argumentene formuleres annerledes. Det må prioriteres, og prioriteringen bestemmer hva prestene og FR-ansatte skal utføre lokalt og i prostiet. Sokneprest Frida klager over å ha for lite tid til det lokale, menighetsbyggende arbeidet:

Og vi må hele tiden tenke lokalt, lokalt, lokalt. For det er veldig mange krefter som vil at vi skal spre oss ut. Hele den tjenesteordningen, altså, intensjonen og ordene ... ordlyden er pen. [...] vi skal tenke at «du er så god på barn, kan ikke du ha alle familiegudstjenestene i prostiet?» Ja, fint det, men det er jo ikke menighetsbygging. Nei. Så jeg er jo litt gammeldags i hodet mitt at jeg tenker: Det er her jeg hører til. Og så kan jeg selvfølgelig ha en begravelse her og en vielse der. Det er liksom greit. Men det menighetsbyggende arbeidet, det vil jeg gjøre med de som er frivillige her, og de som er fellelrådsansatte.

Fra Fridas synspunkt blir det motstridende interesser mellom det regionale behovet for tjenester, som orienterer seg mer etter faglig kompetanse, og arbeidet i soknet med lokal tilhørighet og menighetsbygging. Hennes argumentasjon er representativ for fem av ni sokneprester i denne undersøkelsen. Det å bruke kompetansen sin i familiegudstjenester og kirkelige handlinger i prostiet er «selvfølgelig» greit, men arbeidet lokalt er viktigere. De gjentatte møtene med familier gir en mulighet til å skape relasjoner og fører til at de føler seg hjemme. Målet med arbeidet hennes er å bygge en menighet, en «kirke som hjem».

I intervjuene ser vi altså en klar polarisering mellom kirkelige handlinger på den ene side og arbeid med det lokale fellesskapet på den annen. Kirkelige handlinger (og gudstjenester) utenfor soknet blir koblet til å være vikar. Soknepresten knytter dessuten forkynnelsen til eksisterende relasjoner. Det jeg med Bubmann har kalt «tidsbetingede» menigheter knyttet til kirkelige handlinger som ikke gir en kontinuerlig relasjon, blir bedømt som mindre viktig når hun må forsvare tiden hun kan tilbringe i sitt eget sokn. Frida er en typisk representant for den stedsavgrensede menigheten.

I Fridas bispedømme er det biskop Frode og prost Finn som skal lede prestene i omorganiseringer. Når biskop Frode blir spurt om prioriteringer i bispedømmet, forteller han om visitasene, der han alltid spør: «Hvordan er det med menighetsutvikling?» Han fremhever tre ting som er viktige i hans bispedømme: «at evangeliet skal bli forkynt. [...] Og at sakramentene skal være flittig brukt. Og at folk skal oppleve at kirken vil dem vel.» Dette tenker

han skal skje i menighetene. Biskopen trekker linjene til oldkirken, der «menighetene var en type fellesskap, som ikke lignet noe annet». Bak dette ligger målet om at folk «skal høre evangeliet», «komme til tro, og at de skal bli kristne. [...] kanskje de er kristne uten å vite det, det vet jeg ikke, men at de skal få et bevisst liv som kristne og ønske å leve som disipler. Og følge Jesus med alt det innebærer».

Jeg forstår dette som et typisk eksempel på en påfallende motsetning som de fleste prostene og biskopene har i sin argumentasjon. På den ene side snakker man varmt om den lokale kirken som *innvevd i lokalmiljøet* eller som dyktig i *menighetsbygging* – altså en etablert institusjonell størrelse med en særegen sosial dynamikk og interaksjon. På den annen side er deres retorikk preget av en slags misjonsideologi, ved tanken om å «nå ut», til andre mennesker. Et flertall av respondentene blant proster og biskoper kobler dette til en etterfølgelsesteologi. Møtet med nye mennesker blir vektlagt som økt kvantitet, men kvalitativt teller det mest at mennesker lever som disipler. Disippelskap er et teologisk begrep som indikerer helhjertet oppslutning og en kristen livsstil blant kirkemedlemmene.

Biskop Frode har en klar visjon for sitt bispedømme, men teologien reflekterer ikke de reelle utfordringene knyttet til omstillinger og strukturelle endringer. Som biskop kan det se ut til at han ikke helt kommer i berøring med de utfordringer soknepresten Frida skildrer, og som er representative for de fleste sokneprestene som ble intervjuet. Teologisk argumenterer han svært tradisjonelt ved å vektlegge Ord og sakramenter (CA 5), samt fellesskap og vennlighet. Han går til og med tilbake til idealer fra en rekonstruert urtid ved å snakke om «disippelskap» som sin visjon for en menighet. Han unnviker ikke problemene, men hans teologiske analyse fungerer likevel som «støy» i den forstand at han ikke setter ord på spenningen som er utløst av økonomisk krise og relevanskrise, og som kanskje vil kreve endringer i form av refleksjon og prioritering blant ulike ekklesiologiske modeller.

Prost Finn jobber i samme bispedømme, men bedømmer situasjonen litt annerledes. Han forteller at omorganiseringen både i prostiet og FR hadde til hensikt å styrke menighetene *økonomisk*. Målet er å finansiere den kirkelige virksomheten: «Det handler om å bygge menigheter og være en aktør på det diakonale og selv bidra til solid trosopplæring og levende gudstjenesteliv.» Han sier at dette er han veldig opptatt av: «Å si at det handler om mennesker, det handler om fungerende fellesskap, det handler om tjenester som vi leverer som har et *proprium* som ikke andre aktører i samfunnet kan erstatte.» I det første sitatet løfter han frem menigheten og dens fellesskap med diakoni, trosopplæring og gudstjeneste. Han justerer så dette ved å etablere en balanse mellom fellesskapet og de kirkelige handlinger som fyller en unik funksjon i lokalmiljøet.

Prosten setter faktisk ord på noe av det som sokneprest Ellen la vekt på, at kirken er «et kvalifisert stykke verden». Kirken leverer tjenester som ingen andre kan levere, understreker han. Dette er kirkens *proprium* (altså spesialområde), og dette særegne ved kirken mener han blir etterspurt i samfunnet fordi ingen andre aktører kan levere akkurat dette eller erstatte det på en god måte. Prosten forholder seg altså til samfunnet som Den norske kirke er *en del av* i et land der rundt 70 % fortsatt er medlemmer i kirken – og definerer det verken som noe «utenfor» (som en skal *nå ut* til) eller noe perifert. De fleste medlemmene deltar i tidsavgrensede menigheter ved kirkelige handlinger som prosten anerkjenner som en viktig del av kirkens arbeid. Mens soknepresten og biskopen i dette intervjuet sier de vil møte relevans- og formidlingskrisen ved å bygge en levende menighet med gode relasjoner lokalt, peker prosten på behovet for å møte ulike hensyn og at omstruktureringen kanskje først og fremst har med økonomi og frigjøring av ressurser å gjøre. Han løfter dermed også frem et annet syn på hva kirken og dens mål er, med andre ord en mer differensiert ekklesiologi.

Drøfting og konklusjon

Noe av det mest påfallende i intervjumaterialet fra alle fire bispedømmer er forskjellen i perspektiv hos sokneprest, prost og biskop og hvordan denne forskjellen påvirker deres ekklesiologi og deres «flerspråklighet», det vil si evne til å formulere utfordringer knyttet til omorganisering i et språk som er faglig fundert teologisk, samtidig som de setter ord på økonomiske og strukturelle problemer og en pågående relevans- og formidlingskrise. Sokneprestene, prostene og biskopene forsvare og veier ulike menighetsforståelser opp mot hverandre som har konsekvenser for verdsettingen av menighetsprestenes arbeid.

Sirris argumenterer tydelig for at faglig kompetanse spiller en spesifikk rolle for ledelse i kirken. I hans materiale vektlegges likevel *erfaring* med prestedtjeneste mer enn diskusjoner rundt teologi.⁴⁴ Mitt materiale viser på mange måter det motsatte: at også erfaringen må kunne begrunnes teologisk for å fremstå som troverdig hos en leder – og særlig når det oppstår strid rundt omorganiseringer. Dette er i og for seg ikke overraskende, ettersom teologien i hverdagen ofte vil forutsettes som implisitt og uttalt kunnskap. I omorganiseringer blir dette omstridt, og viser dermed hvor avgjørende teologisk fagkunnskap faktisk er når noe vesentlig står på spill. Dette viser at teologi som fagledelse er viktig hele veien, ikke som alternativ til «generalistledelse», men som *forutsetning* for den. I noen perioder vil man så ha mer fokus på praktisk erfaring, men idet diskusjonen skjerpes, viser det seg at også generalistens erfaring hviler i faget og fagledelsen. Også Sirris tar for øvrig til orde for mer fagledelse i kirken, ikke mindre.⁴⁵

I bispedømme E og F er det den stedsavgrensede menigheten som teller mest for både biskopene og sokneprestene. Den blir forstått som et sted for *missio Dei*, til tross for at de har relativt ulik forståelse av troens uttrykk og fellesskapets form. Sokneprestene Ellen og Frida er representative for to hovedtendenser i materialet (hhv. fire og fem sokneprester). Begge forsvare sin forståelse av menigheten som *territorielt* avgrenset med svært ulik begrunnelse: den ene som kulturåpent knutepunkt, den andre med vekt på lokale menighetsfellesskap som et redskap for vekst. Dette er to ulike måter å møte relevanskrisen på, den ene uttrykker en klassisk folkekirke-/liberalteologi, den andre svarer mer til fromhetslivet i lekmannsbevegelsen ved at man bygger opp sterke relasjoner. Begge nevner kort kirkelige handlinger som meningsfulle i og for seg, men vektlegger motstridende interesser mellom lokalmenighet og prosti. Forpliktelser på prostinivå oppfattes som forstyrrelser. Av alle de sokneprestene jeg intervjuet, var det bare én som sa at han like gjerne kunne ta kirkelige handlinger i prostiet som i menigheten.

Biskop Egil fremhever levende menighetsfellesskap når han må argumentere for stenging av kirker i Dnk og utleie til andre konfesjoner. Biskop Frode legger også vekt på menighetsfellesskapet som redskap for vekst i Dnk og løfter dette frem som noe helt særegent i samfunnet. I de to biskopenes svar på hva en menighet er, og hvordan den kan styrkes, er vektleggingen av etterfølgelse og «disippelskap» påfallende. Samtidig legger de vekt på behovet for å «nå ut» til dem som er utenfor kjernemenigheten. Visitaser i menigheter er en viktig oppgave for biskopene, og dette preger kanskje deres fokus på stedsavgrensede menigheter. En annen biskop i denne studien forstår kirkens arbeid mer integrert i lokalmiljøet, slik sokneprest Ellen fortolker sitt arbeid. Biskop Frode og Egil argumenterer teologisk for den stedsavgrensede menighet, mens de som arbeidsgiver og medlem i BDR gjør vedtak som svekker sokneprestens tilstedeværelse i soknet ved å forvente arbeid med kirkelige handlinger

44. Se Sirris, «Generalistledelse?», 27, 38 f.

45. Jf. *ibid.*, 45.

ger og gudstjenester i prostiet. Det kan føre til støy i arbeidsgiverlinjen når den favoriserte menighetsforståelsen ikke blir gitt nok arbeidstid av arbeidsgiveren.

De som virkelig balanserer og verdsetter alle de tre menighetsformene, både den stedsavgrensede, den tidsbetingede og knutepunktet, er prostene. Prost Einar står i en krevende endringsprosess. Han må håndtere dilemmaer som peker i retning av ulike menighetsforståelser uten helt å kunne forene dem ennå. Han er redd for at det lokale fellesskapet og knutepunktets særpreg skal forsvinne ved sammenslåing. Som prestenes arbeidsgiver ser han at arbeidspresset er ulikt, og han må fordele kirkelige handlinger for å jevne ut. Nesten som et hjertesukk nevner han engasjementet for dåpsforeldre i «randsonen», men bare som en periferi som forblir fjernt fra menighetens *kjerne*. Tross engasjementet for folkekirkenes medlemmer som nesten bare kommer til «biografiske» ritualer, evner han i liten grad å tilskrive disse hendelsene en egenverdi som *kairos* for en tidsbetinget menighet.

Prost Frode løfter frem to menighetstyper, den stedsavgrensede og den tidsbetingede, som likeverdig kirkelig arbeid. Han kaller kirkelige handlinger for «kirkens *proprium*», en tjeneste som ingen annen i samfunnet kan tilby. På tross av sekulariseringen har ennå ikke disse sosiale funksjonene blitt vesentlig erstattet av sekulære alternativer. For de aller fleste medlemmer handler deltagelsen i kirken om en tidsbetinget og tidsavgrenset erfaring av menighet og kirke (*ekklesia*), men nettopp denne deltagelsen i gudstjenester og ritualer er avgjørende for deres fortolkning av livet innenfor en større ramme, et fellesskap i tiden og på tvers av tidene.

Harald Hegstad sin modell for menighetskjerne og periferi ser ut til å ha stort gjennomslag blant prestene som er intervjuet, om enn ikke helt uavhengig av teologisk ståsted.⁴⁶ De to biskopene knytter den dessuten til en menighetsforståelse med vekt på disippelskap/etterfølgelse og nære sosiale relasjoner. Ikke bare bekrefter de da den territoriale modellen for stedsavgrenset menighet, de forsterker den ytterligere ved sosiale faktorer. Tilsvarende gjelder for omtrent halvdel av sogneprestene i denne studien. Den andre halvdel er i likhet med sokneprest Ellen mer skeptisk til vennsamfunn og statistikk over aktive kristne. De vektlegger behovet for en kulturåpen kirke («et kvalifisert stykke verden»), men også disse forsvarer den stedsavgrensede menighet som modell når det kommer til omorganisering. Resultatet er at andre ekklesiologiske modeller, knyttet til tidsbetinget menighet og knutepunkter, i liten grad får innflytelse på endringsledelsen i kirken. Verdien av kirkelige handlinger som dåp, bryllup og begravelse nedvurderes som kirkens *proprium*, og det blir derfor vanskeligere å få gehør og oppslutning for de endringene som gjøres. Både sokneprestene, som bruker en stor del av sin arbeidstid på nettopp disse oppgavene, og biskopene som tilsynspersoner undergraver nærmest betydningen av disse tjenestene ved å usynliggjøre dem.

Birkedals undersøkelse basert på forventninger til hva menigheten skal bidra med, viser et ganske annet bilde.⁴⁷ Her står tjenestekirken sentralt, omkranset av «virksomheten», mens fellesskapet har laveste prioritet. En slik forventning burde være teologisk signifikant, men når vektleggingen av det lokale forsterkes gjennom en *relasjonsorientert* kirke, nevnes den i hvert fall ikke eksplisitt av informantene, selv om de sannsynligvis forholder seg til en slik forventning fra uke til uke. I deres ekklesiologi forblir denne delen av arbeidet, ja denne delen av kirken, både selvfølgelig og uartikulert innenfor den stedsavgrensede menighet. Idet sokneprestene sendes ut av sitt sokn for å levere «løsrevne» tjenester, oppfattes det mest som

46. Jf. Hegstad, *Folkekirke*; *ibid.*, *Den virkelige kirke* og *ibid.*, «Menighetsutvikling».

47. Jf. Birkedal, «En mangfoldig kirke».

en frustrasjon, noe som «drar oss ut», slik en av prestene uttalte. Bare én av ni sokneprester tok til motmæle mot en slik vurdering.

Det kan være mange grunner til en slik frustrasjon, blant annet at sokneprestene har svak formell autoritet til å lede en menighet, og denne svekkes ytterligere når de blir beordret til tjenester utenfor soknet. Deres mandat til å lede er avhengig av personlige relasjoner og forhandlinger med daglig leder, menighetsråd og medarbeidere.⁴⁸ Det kan også skyldes at det menighetsbyggende arbeidet oppleves mer meningsfullt etter som man ser resultater og får anerkjennelse over tid. En rekke reformer på makronivå, som gudstjeneste- og trosopplæringsreformen, har fokusert på «stedegenhet» og «involvering» og forsterket dermed tendensen til å vektlegge aktivitet og relasjoner lokalt, på stedet. Men resultatet blir gjerne at de som defineres som «utenfor», får en enda sterkere følelse av ikke å høre til.

En slik ekklesiologi har nemlig også noen blindsoner. Den mindre artikulerede tro, som først og fremst finner mening i ritualer og kirkelige handlinger, defineres stilltiende ut. Både sokneprester og biskoper gjentar riktignok ønsket om å «nå ut», men dermed forsterkes denne utenfor/innenfor-distinksjonen. Så lenge disse fortolkerne bruker sin teologiske fagkunnskap til å forsvare *status quo*, følges ikke strukturendringer av en ny teologisk dynamikk som gir større forståelse for kirkemedlemmenes behov, også når de kun deltar ved tidsavgrensede og dermed også *tidsbetingede* kirkelige handlinger. Det har riktignok gått åtte år siden intervjuene fant sted, og fokuset på kirkelige handlinger har blitt forsterket. Desto viktigere er det at også menighetsforståelsen fornyes og tidsbetingede menigheter verdsettes.

I denne sammenheng kan nettopp skillet mellom en *stedsavgrenset* og en *tidsbetinget* menighet være nyttig, fordi det peker på to ulike dynamikker som er helt avgjørende for en videreutvikling av Den norske kirke som tar høyde for ulike interesser og ulik motivasjon blant medlemmene i kirken. Utgangspunktet for denne revurderingen av ekklesiologien er Birkedals observasjon av at både såkalt tjenestekirke og fellesskapskirke setter de kirkelige tjenestene i sentrum og forventer at den lokale kirken kan levere gode tjenester. Disse er livsfortolkende, enten det dreier seg om dåp eller konfirmasjon, vielse eller begravelse. Hendelsene formidler også en bestemt virkelighet som deltageren kan ta del i og fortolke sitt liv med. Nettopp i denne forstand representerer de en *kairos*, en fylt tid, som ifølge Bubmann er karakteristisk for Guds rike på jorden – slik Jesus beskriver det i Mark 1,15.

En slik tidsbetinget menighet må anerkjennes som en fullverdig menighetshendelse. Den lokale stedsavgrensede kirke vil fortsatt være viktig, ikke minst for å bygge opp et dynamisk fellesskap med rom for fordypning og relasjoner. Kirken trenger en slik lokal forankring for gudstjenester og kirkelige handlinger. Men som Hauschildt og Pohl-Patalong fremhever, har en utelukkende relasjonsbasert menighetsforståelse sin klare begrensning på antall medlemmer. Den vil sjelden nå lenger «ut» enn de ansattes og medlemmenes kapasitet for sosiale relasjoner.⁴⁹ Dersom fokus flyttes fra folkekirken som et «utenfor» til de kirkelige tjenester som et *midtpunkt* i kirkens liv, betyr det også en annen forståelse av å nå ut: En kunne snarere snakke om å «nå inn» til et *kairos* i menneskers liv, som innlemmes i Guds rike, uavhengig av om disse for øvrig definerer seg som innenfor eller utenfor, trosfellesskap eller folkekirke. I denne forstand vil kirken fortsatt måtte være en *corpus permixtum*, og det er et vesentlig kjennetegn ved en hellig og «allmenn» kirke.

Min analyse har vist at teologiske argumenter for organisatoriske endringer kan bli til støy i linjeledelsen av prester. Med synkende medlemstall og inntekter blir både menighetsbyg-

48. Se Timmann-Mjaaland, «Kall og autoritet».

49. Se Hauschildt og Pohl-Patalong, *Kirche*, 309.

ging, disippelskap og *missio Dei* (ved økt dåp) løftet frem som strategier. I forsvaret av ens eget anliggende benytter man ulike teologiske begrunnelser som både bunner i egen teologi, men også svarer til ens ansvarsområder i organisasjonsstrukturen. Prostene sitter sentralt i kirkens organisasjon og må håndtere mange dilemmaer mellom organisasjon og teologi. Det kan se ut til at særlig prostene har tilegnet seg den flerspråklighet som Grund og Hermelink fremhever som en viktig kompetanse for ledelse av profesjonsansatte.

Man vil ha stor nytte av å øke bevisstheten om mangfoldet av ekklesiologier. Omorganiseringer kan være nødvendige, men medfører ofte en svekkelse av soknet. Samtidig løftes det lokale menighetsfellesskapet ofte frem som et teologisk idealbilde, slik vi har sett hos biskopene i denne studien.⁵⁰ Menighetsprestens arbeid i en stedsavgrenset menighet gis dermed mer teologisk anerkjennelse. Halvparten av prestenes arbeidstid kan likevel bestå av kirkelige handlinger, i tidsbetingede menigheter som sjelden består bare av deltagere fra soknet. Når disse ikke blir forstått som menighetshendelser, blir en stor del av prestens arbeid teologisk devaluert. Å løfte frem *tidsbetingede menigheter* teologisk kan være en vei ut av dette misforholdet mellom ideal og praksis.

En av kirkens viktigste oppgaver i et postsekulært samfunn er å vise at skillet religiøst/sekulært ikke er absolutt, at det tvert imot er mulig å gi mening til et sekulært liv gjennom religiøs fortolkning og tilhørighet. Nettopp det avgjørende *kairos* definerer fellesskapet og tilhørigheten til Guds rike innenfor et langt livsløp. En ekklesiologi som utvides med de to perspektivene knutepunkt i et nettverk av menigheter (utvidet sted) og tidsbetingede menigheter favner bredden av kirkemedlemmenes deltagelse i *ekklesia*. Teologi kan oppfattes som brysom i organisatoriske endringer, men er helt nødvendig i ledelsen av prester. Med de strukturelle endringene kirken står overfor de nærmeste årene, er dessuten kritisk teologisk refleksjon av stor betydning for kirkens fremtid.

50. Se *ibid.*, 271.